is slaaf van de machine. Tot op zekere hoogte moet dit o.i. ook gezegd worden van het werk „aan de loopende band". Ook dat werk wordt veelal als geestdoodend voorgesteld. Hellmut Hultsch, die als arbeider in de Fordfabrieken in Amerika werkzaam was en dat beschreef in zijn boek „Ford und wir" (aangehaald in Evangelische Wirtschaftsethik van Georg Wünsch, blz. 561, noot onderaan) typeerde die positie van hem en zijn medearbeiders aan den loopenden band aldus: „Erträglich machten ein anderer Kollege und ich uns die Arbeit dadurch, dass wir den Kopf oben gewissermassen nich wissen liessen, was unten die Hände taten, dass wir wie wir es oft kennzeichneten, in Tischhöhe Kulis, in Schulterhöhe Philosophen waren". (Dragelijk maakten een andere collega en ik ons den arbeid daardoor, dat wij 't hoofd boven in zekeren zin niet lieten weten, wat de handen beneden deden, dat wij, zooals wij het dikwijls uitdrukten, op tafelhoogte koelies, op schouderhoogte filosophen waren). Nu willen wij gaarne direct toestemmen, dat niet een ieder voor cyclischen arbeid geschikt is, en dat voor bepaalde menschen het werk aan den loopenden band physiek en geestelijk schadelijk is. Doch dit geldt niet alleen van dezen arbeid, doch ook van tal van andere soorten van arbeid. Welke mensch is voor alle werk geschikt en bekwaam?

Wij staan hier voor 't verschil in aanleg, geaardheid en begaafdheid der menschen. Het is evenwel in strijd met de werkelijkheid, het zoo voor te stellen, alsof het verrichten van herhaalden, cyclischen arbeid op zichzelf als onnatuurlijk en voor den mensch geestdoodend zou zijn. De ervaring leert, dat die arbeid in gebonden tempo, met cyclisch herhaalde bewegingsseries, zooals ook Ir Ernst Hymans opmerkt in zijn meergenoemd „De toekomst van onzen arbeid" (blz. 69) voor het meerendeel der menschen eer aangenaam dan hinderlijk is. Het is juist bij zulke, door een rhythmisch tempo bepaalden arbeid, dat het gefloten, geneuriede of gezongen lied het werk vaak begeleidt. Wanneer men voorts opmerkt, dat bij zulken arbeid het innerlijk op het werk betrokken zijn, verdwijnt, dan zouden wij ook wat dat betreft voor een verkeerde waardeering van deze zaak willen waarschuwen. Evengoed als de boekhouder betrokken is bij den post, dien hij boekt en de landman bij de spade, die hij in den grond steekt, zoo is ook de man aan den loopenden band betrokken bij het vlot afwerken van het onderdeel, dat hij verzorgt.

En overigens de eenige, goede betrokkenheid op alle werk verkrijgt men alleen, wanneer men dit werk ziet en eenvoudig beleeft als gedaan in dienst van God.

Het is een misteekening van de situatie den machinalen arbeid en dat deel daarbij, wat in gebonden tempo moet worden verricht, voor te stellen als een grauwe dwangpositie voor den arbeider. De veranderingen in productiemethoden, voortvloeiende uit voortgaande mechanisatie behoeven allerminst te beteekenen een verlies aan inhoud van den menschelijken arbeid. Grauw wordt de arbeid, iedere arbeid, wanneer hij wordt losgemaakt van God, Die ertoe roept.

Dat voor de groote massa's arbeiders hun werk de principieele beteekenis van dienst aan God heeft verloren, is de hoofdoorzaak van den arbeidsonlust onzer dagen. Lust en rust vindt de mensch ook bij zijn arbeid alleen in God.

Het is demagogie van dezen arbeidsonlust de schuld te werpen op de machine. De arbeider is geen „Lückenbüsser", geen verlengstuk der machine. Een productiemiddel, ook de machine, heeft slechts waarde voor zoover er menschelijke arbeid is, om 't productiemiddel, de machine, te bedienen. Ook de elevatoren zuigen geen graan, wanneer er niet de nijvere werkman is om die elevatoren te bedienen. Daarom plaatsten wij als ondertitel boven dit artikel, dat de arbeider b e d i e n e r en g e e n s l a a f der machine is.

Niettemin was het een zuivere observatie van Speenhof toen hij bij de komst van de elevatoren daarvan zong, dat de nijvere werkman moest blijven staan. Ook al was dit staan niet blijvend. De sociale ontwikkeling houdt niet altijd gelijken tred met de industrieele ontwikkeling, doch blijft daarbij wel eens ernstig achter.

Wij hopen aan deze belangrijke zaak een volgend maal aandacht te geven,

P. GROEN.

Rectificatie: De titel van de inaugureele rede van Prof. Dr Fred. L. Polak is: „De wenteigang der wetenschap en de maatschappij van morgen" (en niet de „wenteling" als in ons vorig artikel abusief vermeld). G.

BOEKBESPREKING

„Moeder vertelt verder". Verhaaltjes van Jo Kalmijn-Spierenburg. Versjes van Jo van Ginkel. Teekeningen van A. Molenaar. Bosch & Keuning N.V., Baarn.

De vertelster geeft blijk, haar vak te verstaan. En dat zegt wat: goed te schrijven voor heel kleine kinderen. De inhoud is zuiver „neutraal" gehouden; er staat dunkt me, geen verkeerd woord in. Bezwaar heb ik alleen tegen: „Het Kerstfeest in het bos". Hierover kan men niet „neutraal" vertellen. Dit stukje hoort er niet in, althans zóó niet. Overigens een keurig boekje, mee door de aardige teekeningetjes. Het zal de kleuters stellig boeien.

Gron. H. S.

LITERATUUR EN KUNST

Een sociaal probleem?

Jouke Brouwer: „De nieuwe aarde"
Uitgave J. H. Kok N.V., Kampen.

Het is al weer lang geleden, dat ds J. A. Visscher met zijn populair geschreven boeken, de aandacht vestigde op de noodtoestanden in Friesland's Zuidoosthoek. De bewogenheid met het lot van de geestelijk- en sociaal achterlijke bevolking van de heide en zandgronden, gaf zulk een warmte en innigheid aan zijn verhalen, dat de lezers er van genoten, al was het dan geen hooge literatuur, die hij schreef.

Onwillekeurig denkt men aan deze volksverhalen, bij het lezen van Brouwer's boek over de turfgravers uit den Zuidoosthoek van Friesland.

Stellig bestaat er een groot verschil tusschen de beide schrijvers. Brouwer is moderner, de streekromans zijn hem niet onaangeraakt voorbij gegaan. Toch maakt zijn boek een eenigszins ouderwetschen indruk, het lijkt meer een historisch verhaal, zij het dan uit een nabij verleden. Het is aannemelijk, dat toestanden, als hij beschrijft, een vijftig jaar geleden voorkwamen; dat ze nu nog bestaan gelooft niemand meer, al zal het ook nu in de turfgraverij niet altijd rozengeur en maneschijn zijn. Daardoor mist de schrijver het directe contact met zijn lezers, want niemand maakt zich meer warm over vroegere wantoestanden.

Deze kunnen alleen weer in hun volle beteekenis voor ons gaan spreken, als de auteur er een nieuwe, levende werkelijkheid van weet te maken, een roman, die het fictieve leven tot werkelijkheid omvormt. En dat heeft Brouwer niet gedaan. Hij vertelt over toestanden, die op zichzelf genomen, hemeltergend waren; hij voert personen in, die sympathiek zijn, vooral wegens het onrecht, hun aangedaan door een gewetenloozen kapitalist. Hoogstens bekruipt den lezers een gevoel van medelijden met de stumperds, die zich niet kunnen verzetten tegen het onrecht en den willekeur van hun broodheer, omdat ze zijn samengegroeid met hun werk en gaarne berusten in een dragelijke armoede.

Daar hier geen eigenlijke roman geboden wordt, kan men niet spreken van hoofdpersonen, wier innerlijk leven verandering ondergaat, door de gebeurtenissen die om hen heen plaats vinden. De handelende personen die de schrijver hier laat optreden — want hij houdt zelf de touwtjes in handen — zijn meer typen dan levende wezens.

De kapitalist — baas Daalman — is het gewone type van den omhoog gekomen kleinen man, die vergeten is dat hij zelfs eens niets was en nu zijn minderen amper droog brood gunt, terwijl hij zelf den heer uithangt en z'n vrouw, aan wier geld hij alles te danken heeft, bedriegt met het dienstmeisje. In dit milieu is nog het best geteekend de schoonmoeder; hoewel ze weinig naar voren komt, is het een levende figuur.

Onder de arbeiders is Holke vrij goed beschreven, de wijze, zachtmoedige man, die met zijn vrome vrouw naar de Schrift tracht te leven, al ontkomt hij niet geheel aan de mystiek. Als hij het werk weer opneemt doet hij dit uit noodzaak, om zijn gezin voor honger te behoeden; maar nooit verloochent zich zijn fiere karakter, dat vernedering verdraagt, maar gemeenheid niet duldt.

Goed is ook Auke, als type van den zwakken opstandeling, vatbaar voor elke leuze, de primitieve werker, die zich laat leiden door zijn drift en gemakkelijk een prooi wordt van den willekeur van den baas door zijn gebrek aan wilskracht en geringe karaktervastheid. Zijn zoon wordt communist, een der eersten daar en maakt zich zoo vrij. Hier lag voor den schrijver een prachtige kans, het probleem der sociale gerechtigheid in het juiste licht te stellen.

Hij tracht dat eenigszins te doen, door een eigenaardige figuur naar voren te schuiven, Andries Krikke, kroegbaas en evangelist, een man, die zich apostel noemt, maar wiens godsdienst alleen sociaal gericht is. Zijn preeken, die niet anders zijn dan verkapte opruiing, bepleiten betere arbeidstoestanden, om zoo de nieuwe aarde, waarop gerechtigheid woont, langs socialen weg te verkrijgen. Dat deze man zoo'n invloed kan krijgen, komt mee door den zeer geringen invloed, die de kerk uitoefent. De hervormde dominee is afhankelijk van de geldmenschen en kiest doorgaans hun partij. Dat zelfs hij tenslotte even meedoet met den apostel, wordt niet voldoende gemotiveerd en uitgewerkt.

Waar zoo de kerk haar taak verloochent, moet de mensch wel vervallen tot het socialisme en communisme, dat dan ook in Friesland een vruchtbaren bodem vond. Men mag van een jong schrijver niet verwachten, dat hij als Theun de Vries in zijn Friesche boeken, met forsche hand en breeden blik de sociale kwestie behandelt. Toch had hij er meer van kunnen maken, dan hij nu gedaan heeft. Het lijkt onmogelijk, dat een zoo a-sociaal milieu tot een godsdienstig mysticisme komt, als hier wordt voorgehouden, met op den achtergrond een verafschuwd communisme.

Het verbranden van het huis van den baas, waarbij diens schoonmoeder omkomt, wordt wel de climax van het verhaal, maar ondanks den gloed der vlammen blijft het geval wat duister, zoowel in zijn oorzaak als in de gevolgen.

Het boek is dan feitelijk uit. De korte nabetrachting wijst op een troep onmondige arbeiders die nu heelemaal niet meer weten, hoe ze uit hun ongelukkige arbeidsverhoudingen zullen geraken.

Alleen de vrouw van Holke weet een oplossing. Zij zegt, dat de Bijbel belooft een nieuwe aarde, maar dat nergens staat dat de mensch die zelf moet veroveren. Zij wijst op het: wij verwachten.....

Doch ook hier komt men toch niet toe aan een oplossing van het probleem, hoe in een christelijke samenleving de sociale kwestie moet geregeld worden.

Brouwer gaf een verhaal met spannende gedeelten en dramatische episoden. Hij verwijlt lang bij kleinigheden, die een kijkje geven op het leven dezer sociaal misdeelden. Daardoor wordt het geheel toch te lang en te dor. Hij veronachtzaamt geheel de natuur, bijna geheel het werk zelf. We zien niet het moeilijke turfgraven in een streek, arm aan natuurschoon. We hooren slechts spreken over de moeilijkheden en de religieuze afzakking van deze arbeiders. Wat hier ontbreekt is een uitbeelding van de kracht van het levend geloof. Een Jacobusfiguur was hier meer op zijn plaats geweest, dan een apocalyptisch warhoofd.

Het is nu bij een verhaal gebleven, dat alle grootheid mist, dat aardig te lezen is, maar onbevredigd laat.

Gron. H. S.

GRONINGER Brieven

Amice frater,

De verdienste van het boek des heeren Rispens is deze, dat het ons een goed inzicht biedt in de moderne poëzie. Hij is aan de dichters van onzen dag verwant, spreekt in proza hun taal. Het is niet ondenkbaar, dat menig argelooze lezer daarbij aan de christelijke dichters zou denken. Als wij echter Staring's vergiettest gebruiken, blijft er niet veel anders liggen dan wat heidensche mystiek, zij het dan ook christelijk gekleurd. Wat trouwens niets nieuws is in dezen tijd.

Wij ontmoeten hier dat humanisme, dat zoo treffend geteekend werd door H. W. Rüssel in zijn beide werken: „Antieke Welt und Christentum" en „Gestalt eines Christlichen Humanismus".

Daar zijn in de geschiedenis twee perioden, die men beide een „wedergeboorte" van het heidendom heeft genoemd.

De eene valt in de eerste eeuwen na den Pinksterdag, toen Christus' kerk reeds aanstonds bestookt werd door de ontzaglijk gevaarlijke valsche profetie van Jood en heiden.

De andere in den dag van de groote inzinking der kerk in de Middeleeuwen.

In beide gevallen beteekende zulke „renaissance", zulke wedergeboorte, een gevaarlijke vermenging van christelijke waarheid en paganistische leugen. Wij zijn daar nog lang niet af. Integendeel; juist vandaag speelt de vader der leugenen als een engel des lichts met deze vermenging weer zijn booze spel. Sterker misschien dan ooit te voren. Verleidende waarlijk niet maar intellectueelen, doch evenzeer de heel eenvoudige lieden, die geregeld onder de bekoring komen van, naar zij meenen, oude waarheid in nieuw gewaad, en van den prins geen kwaad weten.

Het blijft een groote verdienste van de geleerden prof. Vollenhoven en Dooijeweerd, dat zij steeds voortgaan met zoo groote discretie de giftige wortelen dezer synthese bloot te leggen.

Verwonderlijk is alleen, dat zij het verleden beter zien dan hetgeen in eigen kring vlak voor de hand ligt.

In de eerste renaissance sprak de logosspeculatie van een Justinus Martyr een geducht woord mee, en voorts waren er de patres Clemens en Origenes. Men haalt er zelfs gaarne den apostel Paulus bij, zooals Rüssel het zeer sterk waagt. Trouwens Rispens niet minder.

Nu heeft Nietzsche de Grieksche wijsheid geteekend in een scherpe tegenstelling van twee afgoden, die dan algeheel, naar zijn meening, doch ten onrechte, lijnrecht tegenover elkander zouden staan. De eene was dan Apollo, de god van schoonheid, maat en orde, de ziener met de wijsheid van het orakel van Delphi: ken u zelf, o mensch; de maat is het beste van alles. De andere, Dionysius, de god van den wijn en de wilde orgie en de vreeselijke mysteriën, maar ook weer van de ziel en de mystiek.

En daarbij paste de wijsgeer Heraclites.

Nietzsche nu koos voor Dionysius.

De mannen der paganistische „wedergeboorte" meer voor Apollo. Zoo ook in den afval der middeleeuwen. Rüssel merkt op, dat Rafaël zijn schilderingen in het Vaticaan, den zetel van den paus, begon met een verheerlijking van den heidenschen zangberg, den Parnassus, en van Apolloon, waarop dan volgden Plato en Aristoteles, terwijl ten slotte heel de godenwereld van den Ilias zich vereenigt om het geheimenis der eucharistie, de paapsche mis. Zegt onze catechismus er ons meer van, a's hij spreekt van vervloekte afgoderij?

Dat de heidensche verleiding blijft lokken, de eeuwen door, is zeer begrijpelijk voor wie op grond der Schrift weet en gelooft, wat de mensch door zijn val geworden is.

Hij wil als God zijn in zijn kennen en oordeelen. Hij